

Vzpomínky

Sedmdesátá a osmdesátá léta v české literatuře charakterizuje soustavná snaha o zachycení národní i osobní paměti cestou vzpomínkového vyprávění. Pro tu část oficiální produkce, která se hlásila k úkolu utvrzovat socialistické zřízení, představovaly vzpomínky příležitost, jak prostřednictvím „autentického svědectví“ doložit pravdivost ideologických tezí, zatímco autorům běžné apolitické literatury poskytovaly možnost uchýlit se do privátní idyly dávných časů. Zásadní význam memoáry ovšem měly pro literaturu neoficiálního oběhu, programově se dotýkající oficiálně tabuizovaných sfér soudobých československých dějin, politiky a kultury. Pro exulanty byl tento žánr jednou z forem myšlenkového „návratu“ do rodné země před tím, než z ní museli odejít.

■ Memoáry a rozhovory jako nástroj proti zapomínání a falzifikaci minulosti

Významným rysem posrpnové literární situace v exilu bylo to, že dříve dominantní publicistické a politologické eseje a úvahy nyní ustoupily původní fabulované próze, ambici na vytvoření umělecky plnohodnotné literatury. Esejistika a faktografická literatura přesto nadále zůstávala důležitým nástrojem sebereflexe příslušníků domácí i zahraniční politické opozice, umožňovala jí vyrovnat se s nedávnou minulostí a přinést osobní nebo odborné svědectví o totalitní moci a jejím praktickém fungování v Československu. Obraz této produkce je v důsledku odlišných životních zkušeností jednotlivých autorů velmi různorodý, nicméně jej určuje několik základních tendencí spojených úsilím podat pravdivý obraz totality, jejích aktérů, života v ní, jakož i přinést svědectví o tématech, která byla v komunistickém Československu tabuizována či překrucována.

Významnou roli v tomto úsilí plnily memoáry pronásledovaných a vězňených (HEDA KOVÁLYOVÁ: *Na vlastní kůži. Dialog před barikádu*, Toronto 1973; OTA RAMBOUSEK: *Krochnu s sebou*, Toronto 1978; DAGMAR ŠIMKOVÁ: *Byly jsme tam taky*, Toronto 1980, VÁCLAV ŠIKL: *Praha v kleštích*, Purley 1989; BEDŘICH FUČÍK – KAREL BARTOŠEK: *Zpovídání. Pražské rozhovory 1978–1982*, Toronto

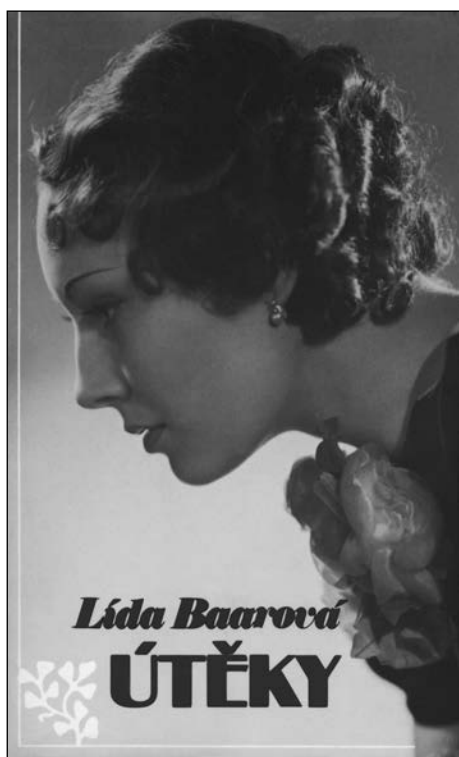
1989), jakož i vzpomínky politiků, vojáků a novinářů, kteří mohli podat svědectví o zákulisí komunistické moci, případně i své spoluúčasti na ní (LUDĚK PACHMAN: *Jak to bylo. Zpráva o činnosti šachového velmistra za období 1924–1972*, Toronto 1974; JOSEF FROLÍK: *Špion vypovídá*, Kolín nad Rýnem 1979; JIŘÍ LEDERER: *Touhy a iluze*, Toronto 1984; *Touhy a iluze 2*, Toronto 1988). Největšího mezinárodního ohlasu se dostalo vzpomínkám ZDEŇKA MLYNÁŘE *Mráz přichází z Kremle* (Kolín nad Rýnem 1978), které nabízely pohled na Pražské jaro a okupaci vojsky Varšavské smlouvy očima bývalého člena ÚV KSČ a komunistického reformátora.

Demytizační funkci mělo ale také zveřejnění několika svazků pamětí literárního historika a kritika VÁCLAVA ČERNÉHO (*Pláč Koruny české*, Toronto 1977; *Paměti 1*, Toronto 1982; *Paměti 4*, Toronto 1983, → s. 447, kap. *Próza*) nebo vydání knihy o karpatsko-dukelské operaci, jejímž autorem byl generál VILÉM SACHER (*Krvavé velikonoce*, Toronto 1980). Autorem dvoudílné knihy s výmluvným titulem *Soumrak československé demokracie 1, 2* (Purley 1986, 1988) byl předválečný agrární politik a exilový novinář LADISLAV KAREL FEIERABEND.

Součástí edičních plánů exilových nakladatelství byly i vzpomínky na protektorát a odboj, například paměti generála FRANTIŠKA MORAVCE nazvané

Špion, jemuž nevěřili (Toronto 1977, z anglického originálu přeložila Hanna Moravcová-Disherová). Politickou situaci za druhé světové války v exilu uvolněnější, žurnalistickou formou rozebral sekretář Edvarda Beneše EDUARD TÁBORSKÝ (*Prezidentův sekretář vypovídá 1, 2*, Curych 1978, 1983; první díl poprvé vyšel již v roce 1947 pod názvem *Pravda zvířela*). Velmi výrazné a informačně nabitě jsou čtyřsvazkové vzpomínky poválečného ministra spravedlnosti PROKOPA DRTINY, vydané pod souhrnným názvem *Československo můj osud* (Toronto 1982).

Čtenářsky a komerčně byly úspěšné memoáry a svědectví populárních osobností, nejednou vzniklé za spolupráce se spisovatelem. Josef Škvorecký se takto podílel na vzniku pamětí hereček ADINY MANDLOVÉ (*Dneska už se tomu směju*, Toronto 1977) a LÍDY BAAROVÉ (*Útěky*, Toronto

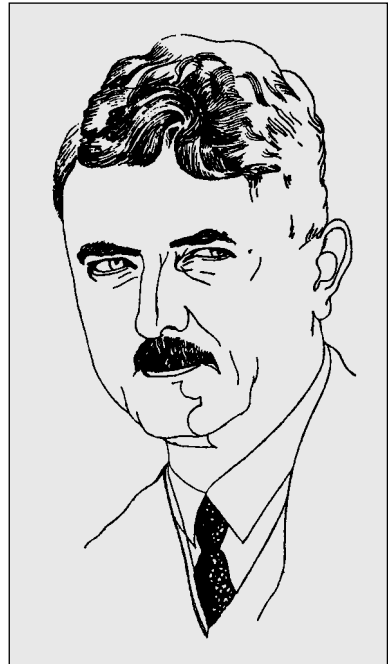
Obálka Barbory Munzarové, 1983

1983) a z anglického originálu přeložil vzpomínky, které tenistka MARTINA NAVRÁTILOVÁ napsala s americkým novinářem Georgem Vecseym (*Já jsem já*, Toronto 1985). V Sixty-Eight Publishers vyšly vzpomínky jazzových hudebníků JIŘÍHO TRAXLERA (*Já nic, já muzikant. Vzpomínky z let 1918–1978*, Toronto 1980) a KAMILA BĚHOUNKA (*Má láska je jazz*, Toronto 1986). Viktor Fischl napomohl při psaní vzpomínek významného lékaře KARLA STEINBACHA (*Svěděk téměř stoletý*, Kolín nad Rýnem 1988).

Pozoruhodné jsou vzpomínky nakladatelů JULIA FIRTA (*Knihy a osudy*, Kolín nad Rýnem 1972) a LADISLAVA KUNCÍŘE (*Život pro knihu*, Purley 1985). Julius Firt ve svých nakladatelských pamětech – jeho paměti politické, opírající se o deník z londýnského exilu za druhé světové války a pojednávající dále i o cestě obnovené československé republiky k únoru 1948, vyšly z autorovy pozůstalosti pod titulem *Záznamy* (Kolín nad Rýnem 1985) – reaguje na dřívější vzpomínkové práce Jaroslava Pilze, Heleny Koželuhové či V. V. Štecha a doplňuje či reviduje jejich údaje. Pokouší se na pravou míru uvést pověsti o různých osobnostech a kulturních událostech (popírá například účast Karla Čapka na pádu Aventina, zprávy, že si František Trávníček přivlastnil autorství Slovníku jazyka českého, odmítá legendu, podle níž byl inspirátorem Nezvalova Roberta Davida Julius Fučík). Logicky se na prvním místě věnuje své práci v nakladatelské firmě Fr. Borový, kde působil v desetiletí 1929–39, méně se již rozepisuje o své práci v Melantrichu, kde působil po svém návratu z exilu až do druhé emigrace v březnu 1948. Cenné vylíčení chodu tiskových podniků Jaroslava Stránského prokládá informacemi o společenském a kulturním životě první republiky a portréty přátel a spolupracujících spisovatelů (bratři Čapkové, Karel

Julius Firt

Ladislav Kuncíř v kresbě
Rudolfa Mikuty

Poláček, Vítězslav Nezval, Zdeněk Bořek Dohalský, Ferdinand Peroutka – vydávání jeho týdeníku Přítomnost počítal ke svým největším nakladatelským úspěchům).

Ladislav Kuncíř popisuje historii svého nakladatelství, v němž od roku 1923 s krátkou přestávkou způsobenou hospodářskou krizí vydával zejména současné katolické autory. Charakterizuje náboženskou literaturu, na kterou se zaměřil, připomíná časopisy Akord a Rozmach, na jejichž vydávání se podílel, často se zmiňuje o Josefu Florianovi, celé kapitoly věnuje Viktoru Dykovi a Jaroslavu Durychovi. O svých soukromých osudech (v letech 1951–56 byl politickým vězněm) se zmiňuje jen letmo.

Součástí snahy o zachycení minulosti byly také memoáry spisovatelů, usilujících o povýšení dokumentu na úroveň umělecké prózy či kritické esejistiky. K nejvýznamnějším z nich patřily vzpomínkové texty takových autorů, jako byli Bedřich Fučík, Josef Hiršal, Bohumil Hrabal, Jaroslav Seifert, František Pavlíček či Zdeněk Urbánek (→ s. 445, kap. *Próza*).

Součástí sebereflexe těch, kteří se hlásili ke světu svobodného myšlení, byly rovněž knihy rozhovorů se zakázanými umělci působícími doma i v exilu. Základním tématem rozmluv je především osobní zkušenost s „dějinami“, některé přitom přerůstají jednorozměrnou podobu svědectví o prožitých událostech a stávají se osobními literárními či uměleckými konfesemi. Autory souborných knižních vydání takovýchto rozhovorů byli JIŘÍ LEDERER (*České rozhovory*, Kolín nad Rýnem 1979) a KAREL HVIŽDALA (*České rozhovory ve světě*, Kolín nad Rýnem 1981). V exilu byla vydána i kniha ANTONÍNA JAROSLAVA LIEHMA *Generace* (Kolín nad Rýnem 1988), soubor rozhovorů s československými spisovateli šedesátých let, který měl poprvé vyjít již v roce 1969. Hvižďala v žánru pokračoval a do konce normalizace publikoval knižní rozhovory s dramatikem Václavem Havlem (*Dálkový výslech*, Purley 1986), hercem a dramatikem Pavlem Landovským (*Soukromá vzpoura*, Bonn 1988) a s filozofem Václavem Běhohradským (*Myslet zeleň světa*, smz. 1985, Bonn 1986). V Liehmově knize *Příběhy Miloše Formana* (anglicky New York 1975; česky Toronto 1976) je dialog se světoznámým režisérem pro autora východiskem, který doplňuje o autorské komentáře, vlastní kritiky k Formanovým filmům a o odkazy k příběhům osob zmíněných při vyprávění.

Společně sdílený osud se stal základním klíčem pro výběr dotazovaných v publikaci *Sešly jsme se v této knize* (Kolín nad Rýnem 1980). EVA KANTŮRKOVÁ v ní přibližuje příběhy dvanácti žen, které se stejně jako ona podílely na aktivitách opozičního uskupení Charta 77. Kniha dokumentuje nejenom politické smýšlení protagonistek a jejich nesouhlas se stávajícím režimem, ale představuje i sérii osobních pohledů do soukromí mocí pronásledovaných a ponižovaných žen. Jejich společným jmenovatelem jsou zřetelné eticko-morální souřadnice jednání a sebejistota víry v správnost životní volby, která pomáhá vyrovnat se s těžkou existenční situací.

■ Snaha o návrat ke kořenům komunistické víry

Nástup normalizace určoval snahy vrátit společnost do dob, kdy se ideje komunismu zdály nepopíratelné. Od počátku sedmdesátých let se tak na oficiálním knižním trhu začaly objevovat vzpomínkové publikace obhajující oficiální výklad dějin, dokazující zákonitý vývoj české společnosti k socialismu a nezbytnost překonání „krizového vývoje“, kterým měla být léta šedesátá.

Nemalou část z nich tvořily práce komunistických a odborových funkcionářů. Příkladem mohou být vzpomínky KARLA FISCHERA, který v knize *Jarní víchry* (1982) dokumentoval počátky komunistické levice (zvláště v severních Čechách). Fischer zde věcným stylem popsal své mládí a vlivy, které jej přivedly ke komunismu a k rozhodnutí pracovat pro stranu, počínaje kulturním životem v Praze na počátku dvacátých let a četbou Neumanova časopisu Červen. Podrobněji rozvedl vzpomínky na práci v ústředí Komunistického svazu mládeže i v exekutivě Kominterny mládeže, zaznamenal pobyt v Moskvě i své letmé setkání s Leninem roku 1922; nemalou pozornost věnoval přátelství s Antonínem Zápotockým, vzešlému ze společné práce na půdě odborů.

Z perspektivy dějin české literatury měly větší význam vzpomínkové knihy komunisticky orientovaných umělců. Příspěvkem k málo známému tématu proletářských uměleckých skupin a jejich agitační činnosti mezi válkami, za okupace i po ní byla kniha KARLA JIRÁČKA, užívajícího pseudonymu El Car. V knize *El Car vzpomíná* (1971) nastínil historii ochotnického recitačního souboru El Carova divadelní skupina dělnické mládeže z Nových Vydrovic, vylíčil jednotlivá vystoupení, citoval z veršů a satirických scének, které skupina inscenovala.

JOSEF RYBÁK se k předválečné komunistické kultuře vrátil ve *Vyprávění o Juliu Fučíkovi* (1973; rozšíř. 1983), které formou besedy se čtenáři podávalo idealizovaný portrét dávného spolupracovníka: sympatického rošťáka s železnou kázní. Kniha však obsahuje také pasáže o redakční praxi v komunistickém tisku.

Recidiva fučíkovského kultu a přiznaná či skrytá polemika s těmi, kteří se v předchozím desetiletí pokoušeli tento kult narušit, tvořila příznačný rys oficiální kultury normalizačního období. Vzpomínkovou knihu vydala opět GUSTA FUČÍKOVÁ. Na rozdíl od své první práce *Vzpomínky na Julia Fučíka* pojednávající na počátku šedesátých let o vlastní příčině vzniku kultu, tedy o manželově odbojové činnosti a jeho Reportáži psané na oprátce, ovšem nyní svoji pozornost zaměřila spíše na Fučíkovo dětství a jeho politické a literární aktivity před nástupem fašismu. Navzdory titulu *Život s Juliem Fučíkem* (1971) stojí v popředí jejích vzpomínek Fučíkova veřejná činnost a okruh jeho přátel, včetně těch, kteří podle ní později zradili komunistickou stranu (Záviš Kalandra, Milena Jesenská). Kanonizační zaměření měla i knížka VIKTORA ANDRIJANOVA a ZDEŇKA HRABICI *Lidé z Reportáže* (1981), pojatá jako pátrání novinářů po

svědcích Fučíkova případu a zahrnující vzpomínky nejrůznějších pamětníků jak na samotného Fučíka, tak i na další postavy z jeho klíčové knihy.

Jako zdůvodnění vlastního života v kontextu širších českých dějin koncipoval své vzpomínky *Už jsem po ulici* (1976) literární a divadelní kritik JIŘÍ HÁJEK. Jeho svědectví o zrodu „generace socialismu“ vyzdvihuje, co jej formovalo, ať už to byla účast v hnutí Mladé kultury, spolupráce se Studentským časopisem, studium na filozofické fakultě či tříleté věznění v koncentračním táboře Sachsenhausen po uzavření vysokých škol na podzim 1959. Osobního života a lásek se Hájek dotýká jen letmo, zásadní prostor naopak věnuje odbojové činnosti v protektorátu a vítězství nad nacismem. Právě tyto události pojímá jako určující pro zkušenost své generace.

Setrvání na ideálech komunismu považoval za hodnotu také básník a funkcionář JAN PILAŘ. Pilařova kniha *Sluneční hodiny* (1989) sleduje autorovy osudy od dětství po červen 1968, kdy během Pražského jara musel opustit funkci ředitele nakladatelství Československý spisovatel (do něhož se pak v roce 1970 jako šéfredaktor a později ředitel opět vrátil). Je pojata jako rekonstrukce života zcela sloužícího komunistické myšlenky a z této perspektivy také hodnotí události a osobnosti české poválečné literatury. Vidí-li Pilař v minulosti socialistické literatury nějaké problémy, tak pouze v nevhodné aplikaci idejí prostřednictvím „direktivních metod řízení“, čehož pak podle něj zneužívali „pravičáci“ a konjunkturalisté, kteří manipulovali poctivými, ale dezorientovanými spisovateli. Například za občanskými aktivitami Jaroslava Seiferta Pilař spatřoval intriky „skupiny málo známých literátů“, jimž slavný básník ve vinném opojení podpisoval, „co mu předložili“. K paradoxům doby patřilo, že Pilařovy vzpomínky, ukončené vyznáním víry v nová vítězství socialismu, byly vydány krátce po 17. listopadu 1989.

■ Memoáry spisovatelů a dalších kulturních osobností

Vedle ideologicky zacílených memoárů a naopak vedle vzpomínek, kterým byl přístup do oficiálních nakladatelství zapovězen (třeba jen kvůli jménu autora), vznikalo i mnoho „běžných“ spisovatelských návratů k vlastním kořenům, událostem a k lidem, které autor potkával na své cestě životem. K jejich společným žánrovým konstantám patřily návraty do dětství prožitého v rodném kraji či městě, vylíčení autorovy cesty k literatuře a jeho bytí v ní. Většina podávala i portréty zajímavých osobností, se kterými se autor setkal, některé se dotýkaly geneze jednotlivých děl.

Ojedinělou podobu dal svým vzpomínkám KAMIL BEDNÁŘ, když ve vyznavačské knize *Přátelství přes oceán* (1971) konfrontoval vlastní básnický životopis s osudem amerického básníka Robinsona Jefferse a současně v druhém plánu zachytil situaci české společnosti první poloviny padesátých let. Próza EDVARDA VALENTY *Život samé psaní* (1970) se od obdobných vzpomínkových

knih lišila vylíčením vzdoru vůči bohatému strýci, v jehož patriarchální rodině autor vyrůstal a jehož technicismus jej posléze přivedl k útěku ze studií a k práci v brněnské redakci Lidových novin. Formou příznačnou pro spisovatelské paměti šedesátých let, tedy formou spočívající v uvolněné kompozici bez dominantní chronologie, volném proudu výjevů, příležitostných epizod i humorných historek, byl napsán *Valčík z Lohengrina* ADOLFA BRANALDA (1972). Od světa rodičů a dětství, vylíčeném ve starší Skřivně s lidí z roku 1960, se autor

Jan Pilař

posunul do dvacátých a třicátých let a mimo jiné nostalgicky evokoval Prahu kabaretů, divadel a ochotnických scén. V meziválečném období leží rovněž těžiště vzpomínek VLADIMÍRA NEFFA *Večery u krbu* (1986; na pokračování v sobotní příloze deníku Práce 1980–81), které jsou pojaty jako tematizovaný rozhovor se synem Ondřejem.

V mnoha memoárech hrálo klíčovou úlohu zakotvení autora v rodném kraji. V případě netradičně komponovaného souboru vzpomínkových esejů LADISLAVA STEHLÍKA *Šlépěje času* (1976) a navazující série podobizen známých i méně známých spisovatelů a výtvarníků *U krbu* (1987) to bylo pomezí jižních a západních Čech. K rodné Šumavě se upínal ALOIS HŮLKA v knize *S láskou vzpomínáno* (1977; přeprac. 1981), obsahující i vzpomínky na bratra, předčasně zemřelého básníka Jaroslava Hůlku. Sepětí s rodným Podřipskem – a zájem o historii – nezapřel MILOŠ VÁCLAV KRATOCHVÍL v autobiografické knize *Čechy krásné, Čechy mé* (1981). V knize OLDŘICHA ŠULĚRE *Je to chůze po kotárech!* (1989) se vzpomínky na folkloristické aktivity studentů valašskomeziříčského gymnázia prostupují s výklady o valašské lidové kultuře, jejích sběratelích i odborné literatuře jí věnované. Regionalistický záběr a značná míra beletrizace charakterizuje vzpomínkovou prózu MARIE PODEŠVOVÉ *Když slunce září* (1978), která je zasvěcena jejímu manželovi, malíři Františku Podešvovi, jeho rodu a jejich společnému životu na Valašsku. Autorčina druhá kniha *Zlatá brána* (1984) pojednává o jejím vlastním životě, o práci v redakci obrázkových časopisů Salon a Rozkvět a o meziválečné literární Praze a Brnu. K počátečnímu období svého života (do mobilizace 1938) se v knížce *Dětství ve Slezsku* (1979) navrátil ILJA HURNÍK, skladatel, pro kterého byla hudba a její poznávání klíčovým tématem i v jeho literárních dílech.

Řada autorů v memoárech zachycovala dětství prožité v chudobě, ať již na Valašsku (FRANTIŠEK STAVINOHA: *Podbeskydské pastorále*, 1983), či na Lounsku

(JAN RYSKA: *Ne, smutné knížky nepíšu*, 1983). Obvyklý rozměr takovýchto reminiscencí přesáhl brněnský spisovatel JOSEF VĚROMÍR PLEVA v knize *Dávno tomu* (1970): jednak pojednáním o dvou generacích předků, ale i propojením motivů sociální bídy a náboženské víry evangelických rodičů.

Spisovatelské memoáry představovaly specifickou součást vzpomínek profesních, přičemž se nejednou dotýkaly i spisovatelova občanského povolání. To je případ knížky *Mladá léta po krajíčkách* (1982), v níž spisovatelka pro mládež KAMILA SOJKOVÁ vyprávěla o svém prvním učitelském místě. Motiv mládí a prvního učitelského zaměstnání se objevuje rovněž ve vzpomínkách malíře KARLA VALTRA *Linie* (1980): jejich hlavním tématem byla ovšem stejnojmenná umělecká skupina (1930–59) a další avantgardní dění v Českých Budějovicích po její likvidaci; součástí knihy jsou portréty členů skupiny, v případě Oldřicha Nouzy je jeho literární podobizna doplněna též o výklad básnického díla, úryvky z korespondence a dalších pramenů.

Významným tématem české memoárové literatury sedmdesátých a osmdesátých let byly dějiny moderního nakladatelství. Většina z takto zaměřených děl nemohla ovšem vzhledem k osobě autora či k profilu jeho nakladatelské činnosti projít normalizační cenzurou, a byla proto publikována v samizdatových edicích nebo v exilových nakladatelstvích. V rámci oficiálního knižního oběhu byl prezentován, byť s potížemi, poslední díl vzpomínkové trilogie OTAKARA ŠTORCHA-MARIENA. Svazek *Tma a co bylo potom* vyšel s vročením 1972, distribuován ale mohl být až v roce 1974, přičemž se nesměl inzerovat ani propagovat. Regionalistický příspěvek k nakladatelským dějinám představovala vzpomínka VLADIMÍRA BRAUNA *Ediční činnost členů Družstevní práce v Českých Budějovicích 1938–1948* (1982).

Značný význam pro poznání české divadelní kultury měla publikace Jan Werich *vzpomíná... vlastně Potlach* (1982). Herec a spisovatel JAN WERICH v ní formou přátelského rozhovoru s posluchači vyprávěl o svém přátelství s Jiřím Voskovcem a společné divadelní práci v Osvobozeném divadle. Značný prostor věnoval i exilu v USA a účasti na rozhlasovém vysílání do okupovaného Československa.

Werichovských publikací vyšlo několik. Patřila k nim publicistická kniha novináře JIŘÍHO JANOUŠKA *Rozhovory s Janem Werichem* (1982) i pokus o reflexivně stylizovaný záznam dialogů mezi Werichem a jeho lékařem v knize JAROSLAVA HOVORKY *Pavilon polozapomenutých snů* (1989; přeprac. s tit. *Balada z domu V + W*, 1995). V exilu z Werichova kultu těžil VLADIMÍR ŠKUTINA, když knižně navázal na pořady, které s Werichem připravoval na konci šedesátých let pro Československou televizi (*Tak už jsem tady s tím vápnem, pane Werichu!*, Curych 1981).

V kontextu četných hereckých pamětí (např. RUDOLF DEYL: *Vavřín s trny*, 1973; JARMILA KRONBAUEROVÁ: *Hodiny pod harlekýnem*, 1973; EDUARD KOHOUT:

Divadlo aneb Snář, 1975; KAREL HÖGER: *Z hercova zápisníku*, 1979; BOHUMIL ŠMÍDA: *Jeden život s filmem*, 1980; JOSEF BEK – PETR HOŘEC: *Toulavý den*, 1988; ANTONÍN JEDLIČKA: *Když herci nehrají...*, 1988) zaujala literárními kvalitami práce ZUZANY KOČOVÉ *Pět sešitů ze začátku* (1975). Autorka se vyhnula stereotypu hereckých pamětí jako více či méně spojitě sbírky medailonků a anekdot ze zákulisí a určujícím prvkem své výpovědi učinila touhu po nalezení sama sebe. Po faktografické stránce je přínosný její popis herecké školy E. F. Buriana a divadelní činnosti za protektorátu. Nedokončené memoáry OLGY SCHEINPFLUGOVÉ *Byla jsem na světě*, které v roce 1988 z pozůstalosti vydal FRANTIŠEK KRČMA (dopl. 1994), přehledly dlouhou a úspěšnou kariéru herečky a spisovatelky a přinesly také autorčin pohled na jejího manžela Karla Čapka.

Vzpomínky na jiné tvůrce byly přirozenou součástí většiny memoárů psaných umělci a literáty. V některých pracích přitom tato vrstva nabývala na významu, případně zcela převážila. Literární život v předválečném Brně a svou cestu k literární vědě přiblížil v souboru statí *Život s literaturou* (1982) JOSEF HRABÁK, součástí knihy jsou však i dva oddíly medailonů brněnských básníků a beletristů. S cílem dokreslit lidskou stránku Františka Halase, Jaromíra Johna a Jindřicha Štyrského napsal regionální kulturní pracovník a spisovatel KAREL MICHL knihu medailonů *Chvilé setkání, věčnost vzpomínky* (1976).

Soubor vzpomínkových črt BĚTY TUREČKOVÉ-ČAMBALOVÉ *Na shledanou, Kawakami* (1981) – autorky několika románů a sběratelky slovesného folkloru z moravsko-slovenského pomezí – připomíná i její romantické přátelství s F. X. Šaldou. Společný život s básníkem přiblížila vdova po Kamilu Bednářovi EMILIE BEDNÁŘOVÁ v knize *Arkány vzpomínek* (1977), v lyrické, poetickým jazykem psané próze, vyslovující smutek nad zaniklým štěstím společného domova. Hlavní prostor mají vzpomínky na básnickovy názory, jeho kulturní zájmy (hudba), společné přátele i sdílené fantazie. Věcným stylem napsala svoje *Vzpomínky na Jaromíra Johna* (1979) spisovatelka HELENA ŠMAHELOVÁ. Bezprostřední proud vyprávění o společném každodenním životě a Johnově osobnosti a tvorbě je přerušován citacemi z jeho díla a korespondence. Mladá léta prozaika a estetika Markalouse-Johna, jehož životní družkou se stala až později, připomíná autorka prostřednictvím jeho vlastního autobiografického textu z roku 1926. O své vlastní dráze a literární práci, o radosti z domácího života a o blaženosti z psaní se Šmahelová rozepsala v nostalgicky laděných memoárech *Vůně letních jablek* (1980).

Do vzdálenější minulosti se obrátil JOSEF POSPÍŠIL, když v knize *Znal jsem Haška* (1977) pojednal na základě osobních zážitků i historických pramenů o spisovatelově pobytu v Rusku. K méně častým vzpomínkám na zahraniční spisovatele patří vyznavačská kniha ZDEŇKY PSŮTKOVÉ *Jak jsou v mé paměti* (1983), vyprávějící o osobních setkáních s osobnostmi a díly Konstantina Paustovského, Alexandra Grina a Valentina Katajeva, o autorčině vztahu k ruské sovětské literatuře a problematice překladatelské práce.